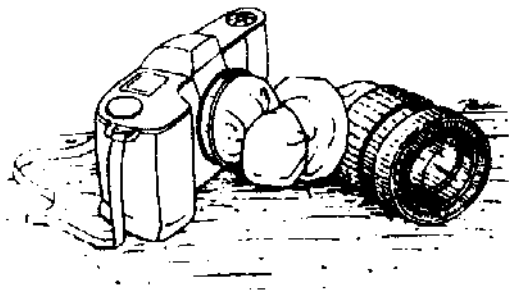

บทบรรณาธิการ

บทบาทของสื่อมวลชนในการพัฒนาประเทศ

ความนำเรื่อง

ในสังคมเมืองปัจจุบัน เรามักได้ยินเสียงวิทยุกระจายเสียง ได้เห็นและได้ยินโทรทัศน์ แพร่ภาพและเสียง ตลอดจนได้อ่านหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร และหนังสือเล่ม แฉแพร่ข่าวสาร บทความ เรื่องราว ความรู้ นานาชนิด ตลอดจนเรื่องราวทางการบันเทิงโฆษณาสินค้าและบริการ และเรื่องราวความรู้สารพัด มาสู่หูและตาของประชาชนเป็นประจำทุกวัน

แต่ผลที่ตามมาหรือที่เรียกกันว่า “ผลพวง” ของสื่อ (media) ทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวนี้ ยังมีผู้มองเห็นความสำคัญไม่มากนักว่าสื่อเหล่านี้ มีอิทธิพลเหนือผู้ได้ยินเสียง ได้เห็นภาพ และอ่านสัญลักษณ์หรือตัวหนังสือมากน้อยเพียงไร จึงเป็นเรื่องที่เราน่าจะศึกษาและวิเคราะห์ดูว่าสื่อเหล่านี้มีบทบาทและอิทธิพลเหนือผู้ฟัง ผู้ชม และผู้อ่านอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะในแง่ของการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม

บทนิยาม

สื่อทั้ง 3 ประเภทดังกล่าว ตามหลักวิชาสากลจัดว่า เป็นสื่อมวลชน (mass media) ร่วมกับภาพยนตร์ ซึ่งในปัจจุบันวีดิทัศน์หรือวีดีโอ (Video) ได้เข้ามาทำหน้าที่แทน รวมกันเป็น 4 ประเภท เพราะสื่อทั้ง 4 ประเภทนี้เข้าถึงผู้รับจำนวนมากหรือมวลชนได้พร้อมกัน หรือ

ต่างเวลากัน อนึ่ง นอกจากสี่คทั้ง 4 ประเภทนี้ ยังมีสื่อประเภทการแสดงพื้นเมืองของไทย เช่น ลิเก ลำตัด หมอลำ โนรา ฯลฯ ก็เข้าเกณฑ์เป็นสื่อมวลชน ตามบทนิยามนี้ แต่ทางการสากลยังมิได้กล่าวถึงสื่อเหล่านี้ไว้ด้วยเลย สื่อหรือตัวกลางเชื่อมโยงสารประเภทวิทยุหรือที่เรียกเป็นทางการว่าวิทยุกระจายเสียง และโทรทัศน์ โดยทั่วไปมักจะจัดเข้าเป็นสื่อประเภทแพร่กระจาย เป็นคลื่นไฟฟ้า (broadcast media) ส่วนสื่อที่ต้องการให้ระบบการพิมพ์ (printing) ออกมาเหมือนกันเป็นจำนวนมากเป็นหลัก ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร จุลสาร อนุสาร แผ่นพับ หนังสือเล่ม และสิ่งพิมพ์อื่นๆ รวมเรียกว่าสื่อพิมพ์* (print media)

แต่การที่มักเรียกผู้สื่อข่าว นักข่าว หรือผู้แทนหนังสือพิมพ์ว่า “สื่อมวลชน” นั้น ไม่ถูกต้อง เพราะสื่อมวลชนไม่ใช่บุคคล แต่เป็นสื่อที่นำสาร (message) หรือเรื่องราวใดๆ ไปสู่ผู้รับสาร ดังนั้นตัวบุคคลดังกล่าวนี้จึงเป็นเพียงผู้แทนของสื่อไม่ใช่ตัวสื่อ ส่วนการกระทำตามหน้าที่ของสื่อมวลชน เรียกว่า การสื่อสารมวลชน (mass communication)

อย่างไรก็ตามสี่คทั้ง 4 ประเภทนี้มีความสามารถทำหน้าที่ในการสื่อสาร หรือมีบทบาทแตกต่างกันออกไป เช่น สื่อพิมพ์ต้องใช้เวลาผลิตสารนานกว่าสื่ออื่นๆ แต่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ซ้ำซากโดยไม่ต้องใช้เครื่องช่วยได้เป็นเวลานาน ส่วนสื่อประเภทแพร่กระจาย ต้องใช้เครื่องรับสารที่พลังไฟฟ้าเข้ามาช่วยรับสาร แล้วสารก็ผ่านหู (สำหรับวิทยุ) และผ่านตาและหู (สำหรับโทรทัศน์) ไปทันที เว้นแต่จะมีเครื่องบันทึกเสียงพร้อมแถบบันทึกเสียง (audio-tape recorder, audiotape) และ/หรือ เครื่องบันทึกวีดิทัศน์พร้อมแถบบันทึกวีดิทัศน์ (video-tape recorder, vidcotape) บันทึกรายการวิทยุและ/หรือโทรทัศน์ เอาไว้ฟังและ/หรือดูภายหลังอีกก็ครั้งก็ได้

สำหรับสารที่สื่อจะต้องส่งจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร อันเป็นกลุ่มเป้าหมาย (target audience) ได้แก่ เนื้อหาสาระในการสื่อสารที่เป็นคำพูด ข้อเขียน(ตัวหนังสือ) และ/หรือ ภาพเคลื่อนไหว เพื่อสื่อความหมายตามที่ผู้ส่งสารต้องการ ซึ่งอาจคลุมถึงข้อเสนอ บทสรุป และความคิดเห็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์หลักของผู้ส่งสาร คือเพื่อการพัฒนาหรือพัฒนาการ ซึ่งพจนานุกรมฉบับปัจจุบันให้ความหมายว่า “การนำความเจริญ, การเปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญขึ้น, การคลี่คลายไปในทางที่ดี” แต่นักวิชาการทางการสื่อสารพัฒนาการ ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในโลกที่ 3 เช่น ดร.นอรา ซีเคอแบรล ให้ความหมายว่า “การเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากความยากจนมาสู่ภาวะที่ไม่หยุดนิ่งของความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้เท่าเทียมกันทางสังคมเป็นจริงเป็นจังยิ่งขึ้น และทำให้ศักยภาพของมนุษย์มีความอึดตัวอย่างกว้างยิ่งขึ้น” และ ซี.วี. ราชาสุนทาราม ก็ให้ความหมายว่า “การทำให้ความยากจน, การว่างงาน

*ศัพท์บัญญัติวิชาการพิมพ์ของราชบัณฑิตยสถาน : เดิมใช้คำ “หนังสือพิมพ์ (press)”

และความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมลดลง” หรือลดช่องว่างระหว่างความยากจนและความมั่งมี ให้แคบเข้านั่นเอง

หน้าที่หรือบทบาททั่วไปของสื่อมวลชน

ตามความเป็นจริงแล้ว ไม่ว่าจะสื่อประเภทใด แม้การสื่อสารระหว่างบุคคลหรือที่พูดกันทั่วไปว่า การพูดคุยระหว่างบุคคล ซึ่งมีใช้สื่อมวลชนก็สามารถให้ความดีหรือความชั่วแก่บุคคลและสังคมได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเรื่องผลของความดีก็ย่อมมีส่วนแนะให้คนทำความดียิ่งขึ้นได้และในทางตรงกันข้าม ก็เช่นเดียวกัน ยิ่งเป็นสื่อมวลชนด้วยแล้ว ก็ย่อมส่งผลดีหรือชั่วให้แก่บุคคลจำนวนมากได้ เช่น ผู้ที่ชอบดูภาพยนตร์จีนประเภท “บุญคุณต้องทดแทน แค้นต้องชำระ” ทางโทรทัศน์เป็นประจำ จนชิน ก็ย่อมสะสมนิสัย “แก้แค้น” ไว้ทีละน้อยๆ โดยไม่รู้ตัว .แลเห็น “เลือดท่วมจอ” เป็นประจำจนชิน ต่อไปก็จะทำให้มองเห็นพฤติกรรมที่โหดเหี้ยมทารุณหรือน่าหวาดเสียวว่าเป็นเรื่องธรรมดา แทนที่จะรู้สึกสยดสยอง น่าเสียว หรือน่ากลัวเหมือนคนทั่วไป ยิ่งถ้าเป็นคนที่มีความโน้มในการกระทำชั่วด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะรับและดูดซึมได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ดังที่ได้ทราบข่าว เหตุการณ์ทำนองนี้ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีจำนวนสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

คนทั่วไปถือว่า สื่อมีหน้าที่ส่งสารถึงกันได้ตามต้องการทำให้คนรู้สึกว่ายู่ใกล้กัน ยิ่งถ้าเป็นสื่อมวลชนก็ยิ่งทำให้คนจำนวนมาก แม้จะอยู่ห่างไกลกันก็เกิดความรู้สึกว่ายู่ใกล้ชิดกัน เมื่อได้เห็นภาพคนในประเทศเดียวกัน แต่งกายคล้ายกัน ใช้ภาษาเดียวกัน มีวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกัน ก็เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนชาติเดียวกัน จึงเท่ากับสื่อมวลชนสามารถช่วยรักษาความเป็นชาติให้มีเอกภาพมากขึ้น

ถ้าพิจารณาถึงสาระหรือเนื้อหาของสื่อมวลชนในปัจจุบันของประเทศไทยซึ่งส่วนใหญ่มีสถานที่ส่งสารอยู่ในกรุงเทพฯ สำหรับหนังสือพิมพ์ นอกจากจะอยู่ในนครหลวงแล้ว มีบางส่วนซึ่งมีจำนวนไม่มากอยู่ต่างจังหวัดหรือส่วนภูมิภาค แต่ก็มีหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯหรือหนังสือพิมพ์ส่วนกลางทางฉบับ ตีพิมพ์เนื้อหาข่าวสารของต่างจังหวัดโดยเฉพาะด้วย สำหรับเนื้อหาสาระในฉบับส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์หลากหลาย และส่วนใหญ่มุ่งกลุ่มผู้อ่านเป็นเป้าหมายที่เป็นคนในกรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ในกลุ่มชนชั้นกลางที่มีพื้นฐานการศึกษาสูง และมีฐานะทางเศรษฐกิจชั้นปานกลางซึ่งเป็นพลเมืองประมาณ 20% ของทั้งประเทศ ส่วนพลเมืองอีกเกือบ 80% ของประเทศซึ่งต้องการพัฒนามากกว่ากลุ่มแรกกลับมีโอกาสได้อ่านหนังสือพิมพ์ส่วนกลางน้อยกว่า ส่วนหนังสือพิมพ์ต่างจังหวัดส่วนมากออกจำหน่ายไม่ไช่รายวันซ้ำมีเนื้อหาสาระมักจะเลียนแบบหนังสือพิมพ์ส่วนกลางคือสร้างความต้องการความอยากรหรือค้นหาที่เกินตัวให้แก่ผู้อ่านจนเกิดความทุกข์มากกว่าความสุขซึ่งคนในกรุงมักจะมีค้นหาหรือความอยากเช่นนี้ เมื่อได้เห็นโฆษณาสินค้าใหม่ๆ ที่น่าสนใจ ก็มักอยากได้ ต้องตะเกียกตะกาย ทุกข์ร้อน หาเงินมาซื้อ ทั้งนี้ไม่ใช่สิ่งที่เป็นแก่การดำรงชีวิต แต่เนื้อหาสาระในการพัฒนาชีวิตในท้องถิ่นมักจะมีไม่มาก

ส่วนเนื้อหาสาระของ* วิทยุกระจายเสียง
 ในส่วนกลาง มักเป็นรายการข่าวประมาณ 20-30%
 ประเภทความรู้หรือพัฒนาชีวิตมีประมาณ 10-12%
 ประเภทบันเทิง (ส่วนใหญ่เป็นเพลงและดนตรี) อีกร
 กว่า 50% (เกือบทุกสถานีแทรกด้วยโฆษณาสินค้า
 และบริการ) สำหรับสื่อโทรทัศน์มีรายการข่าว
 ประมาณ 9-20% ประเภทความรู้หรือพัฒนาการ
 ระดับต่างๆ ประมาณ 11% และประเภทบันเทิง

(ประกอบด้วยภาพยนตร์ โทรทัศน์ วีดิทัศน์เพลง (music vidco) ละครวีดิทัศน์ (เดิมเรียกว่า
 ละครโทรทัศน์) เพลงสด วิพ็ทัศน์นาหรือการแสดงเบ็ดเตล็ด และเกมโชว์) รวมกว่า 60% แทรก
 ด้วยโฆษณาสินค้าและบริการ ส่วนสถานีทั้ง 2 ประเภทในต่างจังหวัด นอกจากต้องถ่ายทอด

รายการของสถานีแม่ข่ายจากส่วนกลางแล้ว การจัด
 รายการเพื่อพัฒนาท้องถิ่นโดยเฉพาะ มักจะมีไม่
 มากนัก นอกจากผู้รับผิดชอบด้านการพัฒนาโดยตรง
 ในส่วนภูมิภาคนั้นๆ หรือจากส่วนกลางจะเข้าไป
 ร่วมดำเนินการจัดรายการเพื่อการพัฒนาโดยเฉพาะ
 เท่านั้น

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อนั้นอาจสรุป
 กล่าวถึงบทบาททั่วไปของสื่อมวลชนในปัจจุบัน จาก
 ที่ใช้เวลาในการเสนอมากไปสู่ที่ใช้เวลาน้อย ได้ดังนี้

1. ให้ความบันเทิงแก่มวลชนเป็นส่วนใหญ่
 (ยกเว้นหนังสือพิมพ์เกือบทั้งหมด)
2. เสนอรายงานข่าว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข่าว
 ในเมืองหลวง
3. ให้ความรู้หรือพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่ง
 เป็นส่วนน้อย
4. ตลอดเวลาที่เสนอรายการตามบทบาท
 ในข้อ 1 ถึง 3 จะต้องสอดแทรกด้วยการโฆษณา

*จากหนังสือ "การศึกษาบทบาทของการสื่อสารมวลชนต่อการศึกษาของชาวบ้าน : สภาพปัจจุบันของ
 สื่อมวลชน" ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, โรงพิมพ์และท่าอากาศยาน,
 กรุงเทพฯ 2522, หน้า 44

ธุรกิจหรือบริการสั้นๆ หรือที่เรียกว่าสปอต (spot) เสมอด้วยค่าโฆษณาที่สูงมาก ซึ่งนอกจากจะกระตุ้นความอยากได้หรืออยากใช้บริการที่โฆษณา ซึ่งต้องจ่ายเงินเกินฐานะแล้วยังทำให้ราคาสินค้า หรือค่าบริการสูงขึ้นมากตามมาด้วย นอกจากจัดเป็นสปอตโฆษณาแล้ว โทรทัศน์ยังทำหน้าที่โฆษณาทางอ้อมหารายได้เข้าสถานีด้วยวิธีการสั้นๆ เช่นทำเป็นข่าวที่เรียกว่า “บริการธุรกิจ” เกมโชว์ และอื่นๆ อีก

บทบาทเฉพาะด้านการพัฒนาประเทศ

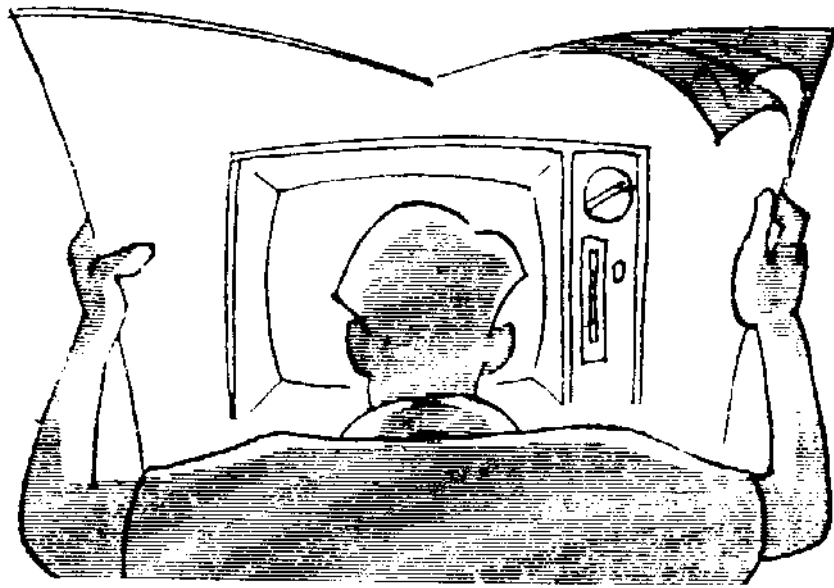
ก. กำเนิดของการสื่อสารพัฒนาการ

การพัฒนาประเทศเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขนาดใหญ่ จำเป็นต้องใช้สื่อหลายประเภทร่วมกัน เพื่อให้ข่าวสาร เรื่องราว และความรู้ที่ทันโลก ให้การศึกษาและจูงใจประชาชนให้เกิดการตัดสินใจและให้ความร่วมมือแล้วสะท้อนความต้องการกลับสู่ผู้บริหาร เพื่อดำเนินการตามความต้องการของคนส่วนใหญ่ สำหรับการพัฒนาด้านรวมกันเกี่ยวกับภารกิจชีวิตรวมเรียกว่า “การพัฒนาคุณภาพชีวิต”^{*} ส่วนการพัฒนาในระดับเล็กลงมาจนกระทั่งเล็กที่สุด เช่น การพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม การพัฒนาด้านโภชนาการ การพัฒนาด้านการสาธารณสุขมูลฐาน เป็นต้น ก็ไม่จำเป็นต้องใช้สื่อมวลชนมากประเภทนัก

โดยที่บทบาทของสื่อมวลชนในด้านการพัฒนาประเทศนี้ มีกำเนิดขึ้นในโลกที่ 3 หรือในภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก อันประกอบด้วยประเทศกำลังพัฒนา (หรือล้าหลัง) ในช่วงทศวรรษแห่ง ค.ศ. 1960 (พ.ศ. 2503) หรือเมื่อประมาณ 30 กว่าปีมาแล้ว วงการสื่อมวลชนของโลก ของรัฐ และของเอกชน นับตั้งแต่ ยูเนสโก, เอมิด หรือศูนย์วิจัยสื่อสารมวลชนและสารนิเทศแห่งเอเชีย (Asian Mass Communication Research and Information Centre = Amic), สถาบันกระจายเสียงและภาพยนตร์ระหว่างประเทศ รวมทั้งสถาบันสื่อมวลชนในภูมิภาคได้ตระหนักถึงความสำคัญของสื่อมวลชน ในการที่จะแพร่กระจายความรู้ในการกระตุ้นให้ประชาชนพัฒนาตนเอง ครอบคลุม สังคม และประเทศชาติ โดยเฉพาะประชาชนในสังคมชนบทที่ยากจนกว่าประชาชนในสังคมเมือง ซึ่งจะทำให้ประเทศยากจนเหล่านี้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าเดิม

^{*}“คุณภาพชีวิตที่ดีหรือคุณภาพชีวิตสูง” คือความรู้สึกของมนุษย์ที่สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความพอใจอย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ จากบทความเรื่อง “บทบาทสื่อมวลชนต่อคุณภาพชีวิต” ของ ดร. ชัยวัฒน์ คุประตกุล ในวารสาร “สื่อมวลชนปริทัศน์” ของสถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ปีที่ 3 ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2532 หน้า 45

แต่นหนังสือ “ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม” ของ อาจารย์สมพร เทพสิทธา หน้า 42-43 ให้ความหมายว่า “คุณภาพชีวิต คือ การดำรงชีวิตของมนุษย์ในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ในสังคมหนึ่งๆ ในช่วงเวลาหนึ่งๆ” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กำหนดไว้ มี 8 ประการ คือ 1. อาหารดี 2. มีบ้านอยู่อาศัย 3. ศึกษา-อนามัยถ้วนทั่ว 4. ครอบคลุมปลอดภัย 5. ได้ผลผลิตดี 6. มีลูกไม่มาก 7. อายกร่วมพัฒนา 8. พาสู่คุณธรรม

ความสำคัญนี้ก่อให้เกิดคำที่เป็นภาษาอังกฤษว่า development communication หรือเป็นคำย่อว่า depcom ซึ่งวงการสื่อสารมวลชนไทยถอดออกมาเป็นภาษาไทยว่า “การสื่อสารพัฒนาการ” เมื่อเกิดมีการทำเป็นข่าวเกี่ยวกับการพัฒนาขึ้น ก็เกิดคำภาษาอังกฤษตามมาว่า development journalism ซึ่งถอดเป็นคำไทยว่า “วารสารศาสตร์พัฒนาการ” และเมื่อมีการทำประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบถึงเรื่องการพัฒนาและชี้ชวนให้เข้าร่วมพัฒนาด้วย ก็เกิดคำอังกฤษตามมามีอีกคำหนึ่ง คือ public relations for development ซึ่งถอดเป็นคำไทยว่า “การประชาสัมพันธ์เพื่อการพัฒนา” ตามลำดับ

เมื่อวงการสื่อสารมวลชนในโลกที่ 3 พวกกัน ตระหนักในความสำคัญของการใช้สื่อมวลชนมา มุ่งเน้นในการพัฒนาประเทศ ที่อยู่ในเกณฑ์ยากจนของตนอย่างเอาจริงเอาจังยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว โดยเฉพาะในประเทศฟิลิปปินส์ นักหนังสือพิมพ์ชั้นนำของสถาบันหนังสือพิมพ์ฟิลิปปินส์ ได้เริ่มจัดให้มีการฝึกอบรมและจัดสัมมนานักหนังสือพิมพ์ของตน ให้มุ่งเอาใจใส่ในการเสนอข่าว และบทความ โดยใช้ภาษาง่ายๆ เพื่อให้ผู้อ่านนอกสังคมเมืองสามารถเข้าใจและปฏิบัติตามได้ เพื่อพัฒนาตนเองและประเทศของตน โดยเสนอข่าวและบทความอย่างละเอียดและแจ่มแจ้ง แบบ “เจาะลึก (indepth)” ประเทศฟิลิปปินส์ได้จัดอบรมและสัมมนาด้านนี้หลายครั้งด้วยกัน เป็นตัวอย่างประเทศอื่น ๆ ในย่านเอเชียต่างจัดฝึกอบรมและสัมมนาแบบเดียวกันนี้มากประเทศยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเอมิก ได้จัดการสัมมนาสื่อสารพัฒนาการรวมทั้งการวิจัยด้านนี้ให้แก่สื่อมวลชนในย่าน เอเชีย เป็นจำนวนหลายครั้งรวมทั้งได้จัดขึ้นในประเทศไทย 2-3 ครั้งด้วย

ในขณะที่การสื่อสารพัฒนาการกำลังแพร่หลายเป็นที่ประจักษ์แก่วงการสื่อมวลชนในทวีปเอเชีย โดยเฉพาะวงการหนังสือพิมพ์ จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดการก่อตั้ง มูลนิธิหนังสือพิมพ์แห่งเอเชีย (Press Foundation of Asia = PFA) ขึ้นในทวีปเอเชีย โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ต่อมาเมื่อเดือนมีนาคม 2510 มูลนิธินี้จึงได้จัดตั้ง “สำนักข่าวเด็พทิวส์” (DEPTH News; D = Development (พัฒนาการ), E = Economy (เศรษฐกิจ), P = Population (ประชากร), TH = Theme (หัวเรื่องรวมหรือแก่นสาร) เมื่อรวมคำเหล่านี้เข้าด้วยกัน ก็มีความหมายรวมกันว่า “ข่าวสารพัฒนาการเศรษฐกิจ และประชากร” โดยจัดออกวารสาร “เด็พทิวส์” รายสัปดาห์เป็นสื่อเสนอข่าวและบทความสารคดี เพื่อมุ่งส่งเสริมวัตถุประสงค์เรื่องการพัฒนาโดยเฉพาะโดยได้จัดพิมพ์เป็นภาษาต่างๆ ที่ใช้ในประเศแถบเอเชีย สำหรับภาษาไทยได้มอบหมายให้สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยจัดทำเป็นประจำ เพื่อช่วยฝึกอบรมและเป็นตัวอย่างแก่หนังสือพิมพ์ไทยในการรายงานข่าวแบบ “เจาะลึก” (indepth reporting) ในด้านการพัฒนาระดับต่างๆ โดยเฉพาะ

ข. คุณสมบัติของสื่อ

ในการนำสื่อมวลชนมาใช้เป็นสื่อเพื่อนำสารไปสู่มวลชน ให้ร่วมมือกันพัฒนาตนเอง พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ของสังคม และของประเทศนั้น สื่อมวลชนดังกล่าวนี้ควรจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่สำคัญดังต่อไปนี้โดยครบถ้วน จึงจะสามารถเข้ามามีบทบาทในมโนทัศน์ของกลุ่มเป้าหมายให้เข้ามาร่วมพัฒนาประเทศด้วยความสมัครใจได้ คือ

1. สามารถเข้าถึงประชาชน หมายถึงประชาชนได้รับสารที่ส่งไปทางสื่อ นั้นโดยกว้างขวางทั่วถึงและแจ่มแจ้ง

2. สารหรือเนื้อหาที่ถึงประชาชนจะต้องเกี่ยวข้องกับการพัฒนา
3. สารหรือเนื้อหาในการพัฒนาจะต้องทำให้ผู้รับสารเกิดความสนใจด้วย
4. สารหรือเนื้อหาในการพัฒนาจะต้องสามารถให้ความรู้ใหม่ที่ทันสมัย มีเจตคติ (เดิมใช้คำ “ทัศนคติ”) หรือท่าทีที่เห็นด้วยกับการพัฒนา และร่วมปฏิบัติตามการพัฒนานั้นด้วยความเต็มใจซึ่งเป็นที่หมายสุดยศของวัตถุประสงค์ในการพัฒนาประเทศ

ค. บทบาทของสื่อมวลชนจากผลการวิจัยในต่างประเทศ*

นักวิชาการด้านการสื่อสารพัฒนาการที่มีชื่อเสียงโด่งดัง 2 ท่าน คือ **เลิร์นเนอร์** (Dr. D. Learner) และ **ราว** (Dr. Y.V.L. Rao) ได้ทำการศึกษาถึงบทบาทของสื่อมวลชนที่มีอิทธิพลในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบทของประเทศใน 2 ทวีป คือ **เลิร์นเนอร์** ศึกษาถึงบทบาทของสื่อมวลชนในตะวันออกกลาง ส่วน **ราว** ศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนในประเทศอินเดีย

เลิร์นเนอร์ พบว่า ในตะวันออกกลาง สื่อมวลชนช่วยพัฒนาบุคลิกภาพของการเปลี่ยนแปลง และความสามารถในการเข้าใจบทบาทของผู้อื่น บุคลิกภาพดังกล่าวทำให้บุคคลสามารถยอมรับการเปลี่ยนแปลง และยอมรับสิ่งใหม่ๆ ได้ตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องใช้ความพยายามเป็นพิเศษแต่อย่างใด **เลิร์นเนอร์** กล่าวว่า บุคลิกภาพเช่นนี้เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เด่นชัดที่สุดของบุคคลที่มีวิถีชีวิตตามแบบทันสมัยซึ่งถูกถ่ายทอดและเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไปโดยสื่อมวลชน **เลิร์นเนอร์** สรุปว่า สื่อมวลชนเป็นตัวเร่งหรือเครื่องผ่อนแรงที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาสื่อมวลชนเป็นเครื่องมือที่สามารถกระจายความคิด เจตคติ และความรู้ใหม่ให้เป็นที่แพร่หลายอย่างรวดเร็วอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

ส่วน **ราว** ได้เปรียบเทียบ 2 หมู่บ้านในประเทศอินเดีย พบว่า สื่อมวลชนมีบทบาทในการทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างรวดเร็วมากกว่าการทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างรวดเร็วยุทธ **ราว** พยายามหาข้อยุติว่า ระหว่างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจกับการพัฒนาด้านการสื่อสารนั้น อะไรเป็นตัวเร่งหลักหรือตัวผลักดันหลักที่ทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงแล้วในที่สุด **ราว** ก็ต้องเลิกล้มความคิดนี้ เพราะเห็นว่าได้รับประโยชน์ไม่คุ้มกัน แต่ **ราว** ก็สรุปว่า การพัฒนาทั้งสองด้านต่างก็มีปฏิริยาตอบสนองซึ่งกันและกันตลอดเวลาที่พัฒนา และระดับของปฏิริยาตอบสนองจะเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ

*จากบทความเรื่อง “สื่อมวลชนและการพัฒนาประเทศ : ประเทศไทยประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว” โดย ดร.เสถียร เขยประดับ ในวารสาร “สื่อมวลชนปริทัศน์” ปีที่ 2 ฉบับที่ 6 ตุลาคม-ธันวาคม 2528 หน้า 4 และหน้า 237-238 ตามลำดับ

ง. บทบาทของสื่อมวลชนที่นำมาใช้ในประเทศไทย

การสื่อสารพัฒนาการมุ่งเป็นส่วนใหญ่ที่การพัฒนาชนบท ซึ่ง **ฟิลิป เอช. คุมบส์** ได้ นิยามความหมายไว้ว่า **“การพัฒนาชนบทที่แท้จริง”** หมายความว่า **“การบูรณะไปสู่ความก้าวหน้า และการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทที่ล้าหลังทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง”**

ในการพัฒนาชนบทดังกล่าวนี้ มีปัญหาต่อไปว่า ควรจะใช้สื่ออะไรนำสารไปสู่ชนบท ตามโครงการพัฒนา หรือตามที่ชาวชนบทเองต้องการได้รับการพัฒนา โดยทั่วไปย่อมกล่าวได้ว่า จำเป็นต้องใช้สื่อทุกชนิด ทั้งโดยเอกเทศและโดยใช้ร่วมกัน แต่ก็ยังมีปัญหาต่อไปอีกว่า ควรจะใช้สื่ออะไรบ้างจึงจะได้รับผลดีที่สุด

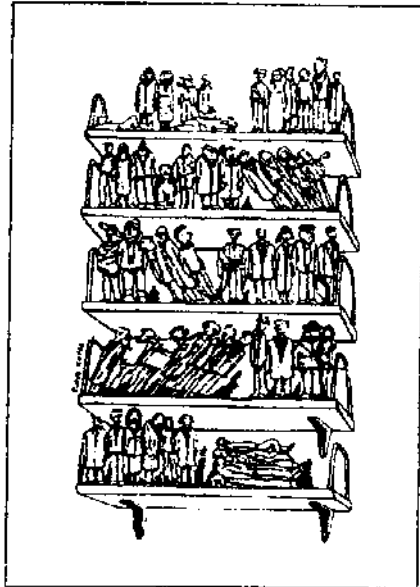
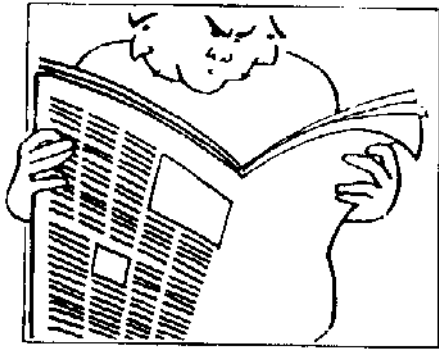
โดยที่ได้มีการใช้สื่อมวลชนในการพัฒนาชนบท ก่อนหน้าที่จะมีคำ “สื่อมวลชน” และคำ “พัฒนา” เพิ่มเข้ามาใช้ในภาษาไทย ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นจึงสมควรแยกบทบาทของสื่อมวลชนออกเป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ง.๑ บทบาทของสื่อมวลชนในช่วงเวลาที่ยังไม่มีคำว่า “สื่อมวลชน” และคำ “พัฒนา” ให้ และ ง.๒ บทบาทของสื่อมวลชน เมื่อมีคำว่า “สื่อมวลชน” และคำ “พัฒนา” ใช้แล้ว ดังนี้

ง.๑ บทบาทของสื่อมวลชนระหว่างช่วงเวลาที่ยังไม่มีคำว่า “สื่อมวลชน” และ “พัฒนา” ใช้

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ คำว่า “สื่อมวลชน” ก็ยังไม่เกิด พอสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง ทหารอเมริกันและยูซีเอสจึงได้นำเอา Audio-Visual Material คือภาพยนตร์เข้ามาใช้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้เริ่มใช้คำว่า “โสตทัศนศึกษา” และ “โสตทัศนวัสดุ” ซึ่งก็คือสื่อมวลชนประเภทหนึ่งนั่นเอง แล้วคำว่า “สื่อโสตทัศนศึกษา (audio-visual media)” จึงเกิดตามมา

แม้หลังสงครามโลกครั้งนี้คือราวพ.ศ. ๒๔๙๐ คำว่า “พัฒนา” ยังไม่เกิดแต่คำว่า “วัฒนธรรม” เริ่มเกิดในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดย ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยที่ยังร่วมวงศ์ไพบูลย์กับญี่ปุ่น เป็นผู้สั่งรื้อฟื้นและเผยแพร่ นั่นเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและกว้างขวางมาก

ช่วงก่อนหน้า พ.ศ. ๒๔๙๑ ก่อนหน้าที่ผู้เขียนจะได้ไปศึกษาต่อทางด้านโสตทัศนศึกษา ณ มหาวิทยาลัยอินเดียนา สหรัฐอเมริกา ผู้เขียนมีหน้าที่ราชการประจำกองการศึกษาผู้ใหญ่ สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งก็คือกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบันนั่นเอง ผู้เขียนมีหน้าที่ทางด้านโสตทัศนศึกษาในขั้นเริ่มต้น ซึ่งเริ่มมีกำเนิดขึ้นในประเทศไทย ในขณะนั้น กองการศึกษาผู้ใหญ่มุ่งเน้นพัฒนาการด้านการทำให้ประชาชนรู้หนังสือเพราะยังมีคนไม่รู้หนังสืออยู่ทั่วประเทศเป็นจำนวนถึง ๘๘% ของคนที่มิอายุ ๑๐ ขวบขึ้นไป กองการศึกษาผู้ใหญ่จึงใช้หน่วยเคลื่อนที่ ทั้งทางบกทางน้ำ ประกอบด้วยโสตทัศนอุปกรณ์และโสตทัศนวัสดุหรือสื่อโสตทัศนศึกษา เช่น เครื่องขยายเสียง ภาพยนตร์และสื่อพิมพ์ออกโฆษณาชักชวนประชาชนในชนบทตาม

ความต้องการของอำเภอและจังหวัดที่มีคนไม่รู้หนังสือมากให้สนใจในการรู้หนังสือ และไปเข้าเรียนตามโรงเรียนผู้ใหญ่ที่อำเภอและจังหวัดจัดตั้งขึ้น ในระยะเริ่มต้นมีแต่หน่วยเคลื่อนที่ส่วนกลางของกองการศึกษาผู้ใหญ่เพียงหน่วยเดียวซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของผู้เขียน ได้ตระเวนเผยแพร่ไปตามชนบทที่อำเภอและจังหวัดขอมา เมื่อหน่วยงานเข้าไปถึงหมู่บ้านที่กำหนด ก็ใช้เครื่องขยายเสียงชักชวนให้คนมา “ดูหนัง” ในตอนกลางคืน เมื่อเด็ก ๆ ได้ยินเสียงก็มักจะตะโกนบอกต่อ ๆ กันไปว่า “หนังชายยามมาแล้ว” เพราะสมัยนั้นผู้ผลิตยารักษาโรคออกจำหน่ายมักนิยมส่งหน่วยโฆษณาเคลื่อนที่นำภาพยนตร์ไปฉายชักชวนให้คนในหมู่บ้านมาดู แล้วโฆษณาและขายยาให้แก่คนในชนบทเป็นประจำ ผู้เขียนซึ่งทำหน้าที่พูดผ่านเครื่องขยายเสียง เมื่อได้ยินเช่นนั้น ก็มักจะตอบไปว่า “ใช่แล้วหนู แต่เป็นหนังชายยารักษาโรคไม่รู้หนังสือ หนูช่วยชวนพ่อแม่ พี่น้อง และเพื่อน ๆ มาดูหนังคืนนี้ให้ได้มีหนังสนุก ๆ มากมายให้ดู อย่าลืมนะหนู”

เมื่อหน่วยถึงที่หมาย ซึ่งส่วนมากเป็นวัด ก็จัดตั้งโต๊ะ มีหนังสือให้อ่านและเปิดเพลงให้ฟัง ทางเครื่องขยายเสียงและโฆษณาชักชวนให้คนมาดูหนัง และสนใจในการรู้หนังสือ สลับกับเพลง หลังตั้งจอฉายภาพยนตร์ในที่ว่างที่เหมาะสมเรียบร้อยแล้ว พอดตกค่ำก็เริ่มโฆษณาชักชวนให้คนมาชมภาพยนตร์สลับกับเพลงเป็นระยะ ๆ เมื่อเห็นคนมาชุมนุมกันมากพอสมควร ก็เริ่มฉายภาพยนตร์เรื่องสั้นเกี่ยวกับความรู้ทั่วไป สลับกับการบรรยายให้เห็นคุณค่าของการรู้หนังสือและโทษของการไม่รู้หนังสือ พร้อมกับชักชวนให้เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนผู้ใหญ่ที่เปิดขึ้นในหมู่บ้านนี้สลับกันไปเรื่อย ๆ โดยให้เจ้าหน้าที่การศึกษาจังหวัดหรืออำเภอหรือครูโรงเรียนผู้ใหญ่มาพูดชักชวนสลับกันไปด้วย เมื่อเห็นว่าคงจะไม่มีคนเพิ่มมาอีกแล้ว เจ้าหน้าที่ก็จะแจกแผ่นพับแนะนำการเรียนในโรงเรียนผู้ใหญ่ให้ผู้มาประชุมโดยทั่วกัน จนเวลาล่วงไปใกล้ตีก็ฉายภาพยนตร์บันเทิงเรื่องยาว พากย์ไทย ขณะเปลี่ยนม้วนฟิล์มภาพยนตร์ ก็โฆษณาแทรกเป็นระยะไปจนจบภาพยนตร์เรื่องยาว ก็จบสิ้นงานเผยแพร่ครั้งนี้

หน่วยโฆษณาเคลื่อนที่ดังกล่าวนี้ กระทรวงสาธารณสุขก็มีอยู่เช่นเดียวกัน เข้าใจว่าอาจมีก่อนของกระทรวงศึกษาธิการเสียอีก หน่วยดังกล่าวนี้อยู่ในสังกัดกองสุขศึกษาในสมัยนั้น ทำหน้าที่พัฒนาการด้านสาธารณสุขของประชาชนในชนบท เผยแพร่ให้เข้าใจถึงเรื่องอาการของโรค วิธีป้องกัน สาเหตุของโรคต่างๆ แนะนำการรักษาสุขภาพอนามัยขั้นพื้นฐานของประชาชน หน่วยเคลื่อนที่ดังกล่าวนี้ใช้สื่อเครื่องขยายเสียงและภาพยนตร์เป็นหลัก ประกอบด้วยสื่อพิมพ์ คือ แผ่นพับ และหนังสืออ่านประกอบ โดยเฉพาะสื่อเครื่องขยายเสียง ซึ่งจัดว่าเป็นสื่อมวลชนชนิดหนึ่ง ทำนองเดียวกับวิทยุกระจายเสียง แต่ดีกว่าวิทยุตรงที่ไม่ต้องใช้เครื่องรับสัญญาณเหมือนวิทยุคือ รับสัญญาณด้วยหูได้โดยตรง พร้อมๆ กันเป็นจำนวนมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาชนบทในสมัยนั้น สื่อมวลชนประเภทเครื่องขยายเสียง ภาพยนตร์ และสื่อพิมพ์ มีบทบาทอันสำคัญยิ่งที่ผู้พัฒนาทุกหน่วยจำเป็นต้องใช้

ต่อมา หน่วยเคลื่อนที่ของกองการศึกษาผู้ใหญ่ได้รับการพัฒนามาเป็นห้องสมุดประชาชนเคลื่อนที่ หรือหน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่ ทั้งทางบกและทางน้ำ การฉายภาพยนตร์แต่ก่อนต้องฉายในเวลากลางคืนเท่านั้น แต่เมื่อพัฒนาแล้วหน่วยสามารถฉายภาพยนตร์ให้ประชาชนได้ดูในเวลากลางวันด้วย โดยผู้ชมไม่ต้องเข้าไปชมในที่มืดตั้งแต่ก่อนโดยใช้จอฉายภาพยนตร์ในเวลากลางวันโดยเฉพาะ และเดิมหน่วยดังกล่าวนี้มีอยู่แต่ที่ส่วนกลางเท่านั้น ต่อมากระทรวงศึกษาธิการยังได้มอบหน่วยเคลื่อนที่ดังกล่าวนี้ไปให้ตามภาคการศึกษาและจังหวัดใหญ่ๆ ได้ใช้ตามโครงการของตนเองและจังหวัดใกล้เคียงด้วยเพื่อใช้ในการพัฒนาการศึกษาในระดับต่างๆ ในชนบทโดยทั่วไปด้วย

ต่อมา ระหว่าง พ.ศ. 2503 ถึง 2505 หรือเมื่อราว 30 ปีมาแล้ว ระหว่างที่ผู้เขียนดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองส่งเสริมอาชีพในสังกัดกรมอาชีพศึกษา นอกจากรับหน้าที่เผยแพร่วิชาการ แนะนำการศึกษาและอาชีพแล้วยังรับผิดชอบงานของโรงเรียนสารพัดช่าง และหน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ด้วย ในขณะที่หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ที่เปิดสอนประจำอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปฏิบัติหน้าที่ครบถ้วนตามวาระ คือไม่มีผู้เรียนวิชาได้อีกแล้ว และมีกำหนดที่จะต้องย้ายไปเปิดสอนที่จังหวัดภาคใต้สุดคือจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส จังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง เมื่อสอบถามความต้องการของจังหวัดทั้งสามแล้ว ก็ปรากฏว่า จังหวัดนราธิวาสต้องการให้เริ่มเปิดสอนโดยด่วน จึงได้เริ่มไปโฆษณาเผยแพร่ สอบถามความต้องการของประชาชนในท้องที่ที่จังหวัดแนะนำก่อน ผู้เขียนได้ใช้หน่วยโฆษณาเคลื่อนที่ติดเครื่องขยายเสียงและแจกแผ่นพับซึ่งเป็นสื่อพิมพ์ แจ้างระเบียบการเรียนและหลักสูตรระยะสั้นของหน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ ครอบคลุมประชาชนในหมู่บ้านให้ทราบว่า หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่จะย้ายมาตั้งสอนวิชาสารพัดช่างในหมู่บ้านนี้ หน่วยนี้เปิดสอนวิชาอาชีพระยะสั้น เช่น วิชาแก้เครื่องยนต์ วิชาทำอาหาร วิชาตัดเย็บเสื้อผ้า วิชาช่างเชื่อมโลหะ วิชาช่างตัดผม วิชาเสริมสวย และวิชาอื่นๆ อีก ถ้ามีผู้ต้องการเรียนมากก็จะเปิดสอนวิชานั้นเพิ่มขึ้นใช้เวลาเรียนเพียง 2-3 เดือน หน่วยมีเครื่องประกอบการสอนพร้อมบริบูรณ์ เช่น จักรเย็บผ้า และเครื่องครัวพร้อมสรรพโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าเรียนแต่อย่างใด ใครต้องการเรียนวิชาไหนให้แจ้งแก่เจ้าหน้าที่ซึ่งจะไปคุยด้วยที่บ้านของท่านแล้วจะนัดประชุมพร้อมกันในไม่ช้า ผู้เขียนได้ทำหน้าที่โฆษณาชี้ชวนทางเครื่องขยายเสียงเคลื่อนที่คนหนึ่ง ได้เข้าไปคุยกับประชาชนตามบ้าน ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นไทยมุสลิม พร้อมแจกแผ่นพับ และตอบข้อสงสัยของชาวบ้าน รวมทั้งเข้าประชุมร่วมตามหมู่บ้านและตามปกณะหรือที่สอนศาสนาอิสลามร่วมกับเจ้าหน้าที่อำเภอ เมื่อได้รวบรวมความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ว่าตั้งใจจะเรียนวิชาใดบ้าง และหน่วยสามารถสนองตอบตามความต้องการได้ โดยเปิดสอนในขั้นแรกในวิชาใดบ้าง และจะเริ่มเปิดหน่วยสอนได้เมื่อใด หลังจากนั้น หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่จากจังหวัดสุราษฎร์ธานีก็ย้ายไปตั้งในท้องที่จังหวัดนราธิวาสตามสถานที่ที่เลือกไว้แล้ว ในสถานที่และตามกำหนดที่ได้แจ้งให้ประชาชนทราบในที่ประชุมแล้ว

สรุปกล่าวได้ว่า ในการพัฒนาการศึกษาด้านอาชีพของประชาชนในชนบทตามที่บรรยายมานี้ หน่วยพัฒนาต้องใช้สื่อมวลชนประเภทเครื่องขยายเสียง การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นรายคนและรวมกลุ่ม รวมทั้งสื่อพิมพ์แผ่นพับด้วย

ง.2 บทบาทของสื่อมวลชน เมื่อมีคำว่า “สื่อมวลชน” และคำ “พัฒนา” ใช้แล้ว

สำหรับในประเทศไทย ได้มีการวิจัยในเรื่องนี้มาแล้วหลายครั้ง ผลโดยทั่วไปปรากฏออกมาว่าการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือการสื่อสารถึงตัว (interpersonal communication) ซึ่ง

เป็นกระบวนการสื่อสารระดับเล็กจนถึงระดับมวลชน (ถึงตัวรายบุคคล ถึงตัวเป็นกลุ่มย่อย และถึงตัวในที่ประชุม) เป็นการสื่อสารที่ได้รับผลดีที่สุดในการพัฒนาชนบท เพราะในการพัฒนาชนบทแทบทุกครั้งมักจำเป็นต้องเริ่มด้วยการสื่อสารถึงตัวเป็นรายบุคคลก่อนเพื่อทราบความต้องการของประชาชนในชนบทก่อนว่าเขาต้องการพัฒนาในด้านใดบ้าง แล้วจึงนัดหรือกลุ่มย่อยเฉพาะหัวหน้าครอบครัวชายและหญิง แล้วจึงนัดประชุมชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน ด้วยการประกาศทางเครื่องขยายเสียงประจำหมู่บ้านหรือตามวัดในหมู่บ้าน และ/หรือประกาศทางวิทยุกระจายเสียงประจำจังหวัด โดยอาจจัดพิมพ์เป็นใบปลิวหรือแผ่นพับแจกส่งหน้าในการประชุมกลุ่มย่อยและประชุมกลุ่มใหญ่ในแต่ละหมู่บ้าน ถ้ามีการเตรียมการอย่างดี ก็มักจะมีการฉายวิดีโอทัศน์แสดงวิธีการหรือข่าวการพัฒนาชนบทในหมู่บ้านอื่นมาประกอบการประชุมด้วย

เมื่อฝ่ายผู้พัฒนาและฝ่ายผู้รับการพัฒนาตกลงร่วมกันที่จะพัฒนาด้านใดบ้างอย่างแน่นอนแล้ว ฝ่ายผู้พัฒนาก็จะทำโครงการพัฒนาแสดงรายละเอียดดำเนินการขออนุมัติตามระเบียบพิธีจัดทำเป็นข่าว และจัดพิมพ์เป็นเอกสารหรือหนังสือพิมพ์เฉพาะชนบทออกแจกแก่ประชาชนในหมู่บ้านนั้น ดังตัวอย่างในการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลองของมหาวิทยาลัยมหิดลร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะวารสารศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เข้าร่วมในโครงการนี้โดยใช้สื่อมวลชนด้านวิทยุกระจายเสียงของสถานีวิทยุกระจายเสียงของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้จัดออกหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น หรือหนังสือพิมพ์ชนบทชื่อ “แม่กลอง” เป็นสื่อข่าวสารด้านการพัฒนาสู่ประชาชนในชนบทดังกล่าวนี้ โดยให้สารหรือเนื้อหาที่เป็นภาษาง่ายๆ ซึ่งคนชนบท หรือผู้รู้หนังสือน้อยจะอ่านเข้าใจได้ทันทีโดยได้เริ่มเข้าดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2517 ปรากฏว่าได้รับผลดีพอสมควร

โดยสื่อสิ่งพิมพ์ เฉพาะหนังสือพิมพ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาคโดยทั่วไปมักเสนอข่าวและเรื่องราวด้วยภาษาสำหรับคนเมืองมากกว่า สำหรับคนชนบทเอมิดจึงได้จัดสัมมนานักหนังสือพิมพ์ชนบทและนักหนังสือพิมพ์ในสวนภูมิภาคขึ้นในประเทศไทย การสัมมนาได้ตกลงร่วมกันที่จะจัดหน้าพิมพ์หรือคอลัมน์เผยแพร่ด้านการพัฒนาชนบทโดยเฉพาะในหนังสือพิมพ์ทุกฉบับของตน ต่อมาเอมิดร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยนิวฟันด์แลนด์ (University of Newfoundland) แห่งประเทศแคนาดา ส่งอาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญทางด้านการพัฒนาชนบทมาให้ความรู้ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการหรือที่เรียกว่า “เวิร์กช็อป” (workshop) ขึ้นในประเทศไทย เมื่อประมาณ 10 ปีแล้ว ผู้เข้าสัมมนาส่วนใหญ่เป็นพัฒนากรจังหวัดทั่วประเทศ ผู้แทนสำนักฝึกและอบรมแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท กระทรวงมหาดไทย

การสัมมนาครั้งนี้ได้เน้นหลักในการพัฒนาชนบทโดยเฉพาะ โดยนำเอาการใช้สื่อต่างๆ เพื่อการพัฒนาประชาชนที่ได้รับการศึกษาน้อย และมีอาชีพทางการประมงในเกาะนิวฟันด์แลนด์ ซึ่งอยู่ทางชายทะเลตะวันออกของประเทศแคนาดา มาเป็นตัวอย่าง เช่น การใช้สื่อวิทยุกระจายเสียง ด้วยเครื่องส่งขนาดเล็กที่ใช้ประจำหน่วยเคลื่อนที่ทางบกส่งกระจายเสียงไปยังผู้รับในกลุ่มดังกล่าว เพื่อนัดประชุมพบปะหารือกันกับนักพัฒนาในกรณีที่ได้พบกันตามนัดแล้วพัฒนากรแคนาดา

ทุกคนจะต้องใช้ถ้อยคำและภาษาโต้ตอบสอบถามถึงปัญหาของผู้เข้าประชุมที่เหมาะสมแก่ผู้เขียนน้อยคนจะเข้าใจได้ง่ายโดยละเอียดแจ่มแจ้ง ด้วยการใช้สื่อระหว่างบุคคล รวมทั้งสิ่งอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์หนังสือพิมพ์ชนบท วิทยุ ภาพยนตร์ และหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ เป็นต้น

ปรากฏว่า ผลการสัมมนาหรือฝึกอบรมครั้งนี้ ผู้เข้าสัมมนาต่างซาบซึ้งและมุ่งมั่นที่จะนำเอาตัวอย่างการใช้สื่อมวลชนในการพัฒนาชนบท ที่ได้รับความรู้จากการสัมมนาไปใช้ในการพัฒนาชนบทตามหน้าที่ของตนโดยทั่วกัน จึงเป็นที่มั่นใจได้ว่า สื่อมวลชนดังกล่าวจะเข้ามามีบทบาทอันสำคัญในการพัฒนาชนบทในประเทศไทยต่อไป

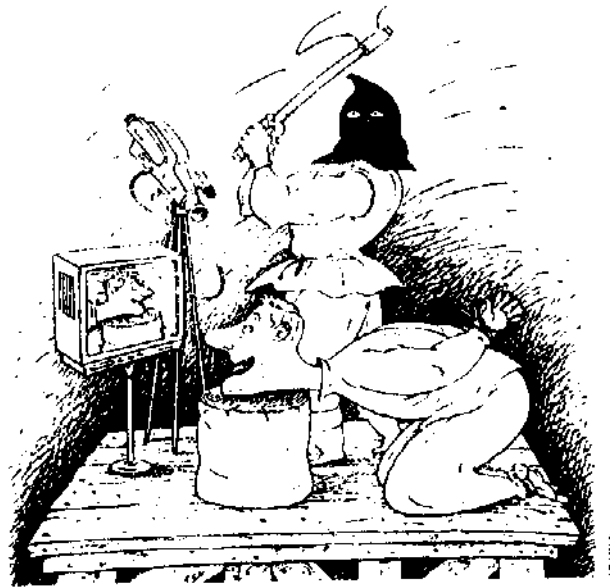
สำหรับสื่อมวลชนประเภทสื่อพิมพ์โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ จากการวิเคราะห์หนังสือพิมพ์ภูมิภาคหรือหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ซึ่งสถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ได้ดำเนินการศึกษา เมื่อประมาณกลางปี พ.ศ. 2529 ในจำนวนหนังสือพิมพ์ภูมิภาครวม 8 ฉบับ ที่นำมาวิเคราะห์ จากจำนวนทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศไทยรวม 250 ฉบับ ปรากฏว่า หนังสือพิมพ์ภูมิภาคส่วนใหญ่เสนอเนื้อหาในรูปข่าวของส่วนกลางและข่าวที่เกิดขึ้นในเมือง แต่เสนอข่าวสารคดีและบทความในทางพัฒนาท้องถิ่น และพัฒนาสังคมน้อยเหลือเกิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อหาทางพัฒนาสังคม ด้านเกษตรกรรม เศรษฐกิจ สาธารณสุข การศึกษา และอื่น ๆ ที่จะยกมาตรฐานของคุณภาพชีวิตในด้านการหาเลี้ยงชีพ และการครองชีพที่ล้ำหลังให้ดีขึ้น ส่วนมากมักจะมุ่งสนองความต้องการของผู้อ่านในเมืองมากกว่าผู้อ่านในชนบทภายในท้องถิ่นของตน ทั้งนี้ อาจเนื่องจากคนชนบทที่มีความสามารถในการซื้อหนังสือพิมพ์ไปอ่านได้มีน้อยกว่าคนในเมืองมากก็เป็นได้ แต่ภายหลังที่ได้มีการสัมมนานักหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นดังกล่าวมาแล้วหลายครั้ง ก็ปรากฏว่าบรรดาหนังสือพิมพ์เหล่านี้ต่างก็มองเห็นความสำคัญของการพัฒนาชนบทมากยิ่งขึ้น เพราะการพัฒนาคนในชนบทให้มีรายได้สูงขึ้น มีความรู้มากขึ้นก็จะยิ่งช่วยเพิ่มปริมาณผู้อ่านหนังสือพิมพ์ของตนมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย

เพื่อเป็นการยืนยันว่า สื่อมวลชนมีบทบาทอันสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาทุกระดับได้รับความสำเร็จตามความมุ่งหมาย ใคร่ขอนำเอา “โครงการศึกษาและพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน”

เฉพาะโครงการหมู่บ้านโนนเหลื่อมอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2528-2529 มาเสนอไว้ดังต่อไปนี้

ก่อนดำเนินโครงการคณะผู้บริหารโครงการได้เข้าไปสำรวจในหมู่บ้านโนนเหลื่อมปรากฏว่าหมู่บ้านนี้ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกอย่างมาก ในฤดูฝนก็มีฝนตกมากจนท่วมที่ทำกรเพาะปลูก มีน้ำหลากอย่างรุนแรง แต่พื้นดินก็เก็บน้ำไว้ไม่ค่อยได้ พอถึงฤดูร้อนก็ไม่มีน้ำแม้แต่จะใช้บริโภค (ในหมู่บ้านมีบ่อน้ำบาดาลอยู่ 2 บ่อ แต่ไม่สามารถบริโภคได้เพราะเค็มจัด) ความเป็นอยู่ของชาวบ้านมีความยากจนเป็นอย่างมาก ในหมู่บ้านไม่มีไฟฟ้าใช้ ทั้งๆ ที่อยู่ห่างทางหลวงแผ่นดินเพียงแค่ 1 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอเพียง 14 กิโลเมตร ขณะนั้นมีประชากรอยู่เพียง 26 ครัวเรือน ประมาณ 100 กว่าคนเท่านั้น สุขภาพอนามัยของชาวบ้านโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ต่ำ บางคนเจ็บป่วยเรื้อรัง

เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพาะปลูกในระหว่างฝนทิ้งช่วง และเพิ่มอาหารโปรตีนจากปลา พร้อมทั้งเพิ่มรายได้จากการขายปลาให้แก่ชาวบ้าน ทางโครงการจึงได้ตัดสินใจเข้า

ช่วยเหลือด้วยการวางแผนสร้างอ่างเก็บน้ำขึ้นในหมู่บ้านโดยชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมโครงการจะต้องบริจาคที่ดิน โดยไม่ต้องเสียค่าจ้างขุดอ่าง แต่จะต้องช่วยออกแรงวางท่อระบายน้ำเข้าอ่างและออกจากอ่าง โดยได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการได้ใช้น้ำเพาะปลูกพืชและเลี้ยงปลาตามคำแนะนำของโครงการนี้

ในขั้นเริ่มโครงการ คณะผู้บริหารโครงการได้ใช้สื่อระหว่างบุคคลก่อนด้วยการเดินสำรวจที่ดินรอบๆ หมู่บ้าน และคุยกับชาวบ้านบางคนให้ทราบถึงโครงการพัฒนาเพียงย่อๆ และใช้สื่อพิมพ์ประเภทแผ่นปลิวและแผ่นพับบางส่วนให้แก่ผู้ใหญ่บ้านเอาไว้อ่านให้ทราบถึงที่มาของโครงการ ต่อมาอีก 1 เดือน จึงได้กลับไปพบและคุยกับผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชาวบ้าน 3-4 คน

อย่างกันเอง แล้วได้มอบเอกสารเพิ่มเติมให้อีก ในการคุยกันครั้งนี้ จึงได้ทราบว่า ชาวบ้านเริ่มสงสัยในความเป็นไปได้ของโครงการนี้ เพราะจะต้องใช้เงินขุดดินถึง 5,000 ลูกบาศก์เมตร คิดเป็นค่าจ้างประมาณ 80,000 ถึง 100,000 บาท แต่เมื่อชาวบ้านถูกสื่อสารตามขั้นตอนบ่อยครั้งเข้า ก็ทำให้ชาวบ้านร่วมกันปรึกษาหารือบ่อยครั้งขึ้น

เมื่อถึงขั้นนี้ คณะผู้บริหารโครงการจึงได้ตกลงเลือกกลุ่มผู้นำชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาย ไปดูผลงานที่โครงการนี้ได้ทำไว้ก่อนแล้ว ในคำเภอใกล้เคียงกลุ่มผู้นำชาวบ้านกลุ่มนี้ได้เห็นอ่างเก็บน้ำที่ขุดแล้ว และได้ร่วมสนทนาซักถามกับชาวบ้านเจ้าของอ่างเก็บน้ำนั้น เมื่อกลับถึงหมู่บ้านของตน ก็ได้เล่าถึงสิ่งที่ตนได้เห็นได้ทราบถึงความสำเร็จและผลดีของการขุดอ่างเก็บน้ำให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้ทราบ ทำให้เกิดความมั่นใจในผลดีของโครงการนี้โดยส่วนรวม ในระหว่างรอการตัดสินใจของชาวบ้านคณะผู้บริหารโครงการได้ส่งคนออกตระเวนสอบถามความสมัครใจของชาวบ้านโดยไม่ให้รู้ตัวจนเป็นที่มั่นใจได้ว่า ชาวบ้านโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่เห็นด้วยสูงมาก โดยยินดีบริจาคที่ดินของตนให้โครงการ และยินดีที่จะสมัครเข้าเป็นสมาชิกของโครงการ

เมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 2 เดือน คณะผู้บริหารโครงการจึงได้นำมติประชุมชี้แจงถึงรายละเอียดของโครงการแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ทุกคน ด้วยสื่อหลายประเภทร่วมกันเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อถึงวันนัด คณะผู้บริหารโครงการพร้อมด้วยผู้ชำนาญงานได้ร่วมกันชี้แจงรายละเอียดของโครงการ โดยได้ฉายแถบบันทึกวีดิทัศน์ (recorded videotape) ที่แสดงเรื่องราวของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำโดยละเอียดให้ชาวบ้านได้ชมประกอบคำบรรยายด้วย พร้อมกับชี้แจงตอบข้อสงสัยของชาวบ้านโดยทั่วถึง เป็นการสื่อสารแบบสูงใจในขั้นสุดท้าย ทำให้ชาวบ้านยังมั่นใจในความสำเร็จของโครงการ ต่างตัดสินใจเข้าร่วมโครงการด้วยความสมัครใจโดยทั่วกัน

สรุปและข้อเสนอแนะ

เท่าที่ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการสื่อสารในการพัฒนาชนบทตามโครงการหลังนี้ ทำให้ได้เห็นบทบาทของสื่อมวลชนร่วมกับสื่อระหว่างบุคคลในการพัฒนาชนบทในชั้นย่อย ซึ่งมีผลสะท้อนไปถึงการพัฒนาในระดับที่สูงขึ้น จนถึงการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ด้วย ดังที่ได้ยกตัวอย่างมาก่อนหน้านี้ เป็นที่แน่นอนว่า ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาจากองค์กรเอกชนหรือองค์กรของรัฐ เช่น การพัฒนาระบบสาธารณสุขมูลฐานของกระทรวงสาธารณสุข การพัฒนาสังคมในด้านอื่น ๆ ตามหน้าที่ของกรมพัฒนาชุมชนและสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทในสังคม กระทรวงมหาดไทย การพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะชั้นหนังสือของกรมการศึกษานอกโรงเรียน และกรมรวมทั้งสำนักงานอื่นๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ การพัฒนาการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตร และการพัฒนาการประมงของกรมประมง ในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น ต่างก็ต้องใช้สื่อมวลชนประเภทต่างๆ และสื่อระหว่างบุคคลในแนวตั้งได้เสนอกมาแล้วทั้งสิ้น

จึงสรุปได้ว่า สื่อมวลชนมีบทบาทกันสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศแทบทุกระดับ สุดแต่ว่าผู้บริหารโครงการแต่ละระดับ และแต่ละโครงการวางแผนในการใช้สื่อประเภท และชนิดใดบ้างและเมื่อไร จึงจะทำให้โครงการของตนบรรลุเป้าหมายด้วยดีตามกำหนดเวลา

สำหรับการพัฒนาด้านสื่อสารมวลชนในปัจจุบัน จะได้เห็นตัวสื่อมวลชนเอง ได้เกิดความคิดตระหนักในศักยภาพของสื่อในด้านการพัฒนาขึ้นเป็นอย่างมาก ต่างได้ปรับปรุงเนื้อหาหรือสารของสื่อให้มุ่งส่งเสริมด้านการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น เช่น หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร ทั้งในส่วนของกลางและส่วนภูมิภาค ได้จัดหน้าพิมพ์และเปิดคอลัมน์ด้านการพัฒนาตนเอง พัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่คนยากจน ฯลฯ ทั้งในด้านข่าว ด้านบทความ และสารคดี ผิดแผกแตกต่างจากที่ทำมาแต่เดิม ซึ่งมุ่งแต่เอาใจผู้อ่านในเมืองที่มีฐานะดีเท่านั้น โดยไม่ค่อยคำนึงถึงคนในชนบทที่มีฐานะยากจนกว่ามาก

ส่วนด้านวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ส่วนมากยัง “คลัง” เรื่องเพลงอยู่เช่นเดิม โดยมีได้คำนึงถึงคนในชนบท ซึ่งต้องต่อสู้กับความยากจนจนแทบไม่มีอะไรจะกิน แต่ก็มีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจัดรายการที่มีประโยชน์ในด้านการพัฒนาภาคชนบท อยู่ในเกณฑ์ที่บ่อยพอสมควร เช่น รายการข่าวพัฒนาการของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท กระทรวงมหาดไทย ได้ร่วมมือกับประมงจังหวัดและนักวิชาการประมงได้พัฒนาอาชีพผสมเทียมปลาน้ำจืดให้แก่ชาวบ้านในตำบลหนึ่งของจังหวัดในภาคอีสาน จนชาวบ้านสามารถทำได้เองอย่างคล่องแคล่ว ได้ผลิตลูกปลาน้ำจืดพันธุ์ต่างๆ ส่งขายให้แก่เกษตรกรเกือบทั่วประเทศ รวมทั้งเลี้ยงปลาน้ำจืดไว้ขายเป็นอาหารด้วย เป็นการเพิ่มรายได้อย่างพึงพอใจให้แก่เกษตรกรในตำบลนั้นเป็นอย่างมาก โดยได้นำออกอากาศเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง

สำหรับโทรทัศน์ก็ปรากฏว่า แต่ละสถานีได้พัฒนาโดยจัดรายการข่าวเกษตรกร แสดงการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรวมแผนใหม่ รายการสารคดีพัฒนาอาชีพเกษตรกรด้านต่างๆ เพิ่มขึ้นมากมาย เช่น รายการ “หลายชีวิต” แสดงถึงฝรั่งคนหนึ่งมีภรรยาเป็นคนไทยตัดสินใจซื้อที่ดิน 44 ไร่ ทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ด้วยความอุตสาหะจนมีฐานะร่ำรวย ไม่ยอมกลับประเทศของตน เป็นต้น

การที่สื่อมวลชนได้ปรับปรุงบทบาทของตนให้ก่อประโยชน์แก่การพัฒนาระดับต่างๆ มากยิ่งขึ้นเช่นนี้ ย่อมเป็นนิมิตหมายที่ดีแก่การพัฒนาประเทศในอนาคต จึงเป็นหน้าที่โดยตรงของคณะผู้บริหารแต่ละโครงการจะต้องป้อนเนื้อหา หรือสาระในด้านการพัฒนาแต่ละโครงการที่ถูกต้องตามหลักวิชาและเหตุผล แล้วป้อนให้แก่สื่อมวลชนเพื่อนำไปเผยแพร่แก่มวลชนเป้าหมายให้เหมาะสมแก่จังหวะและโอกาส เพื่อเป้าหมายสุดท้ายคือความสำเร็จหรือประสิทธิผลอันสมบูรณ์ของโครงการพัฒนาที่ตนรับผิดชอบ

สนั่น ปัทมะทิน*

* ศาสตราจารย์ ภาควิชาศึกษาระดับบัณฑิตยสถาน และผู้อำนวยการโครงการนิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสยาม